

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГАЛИЦЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ІМЕНІ В'ЯЧЕСЛАВА ЧОРНОВОЛА
ЮРИДИЧНЕ ВІДДІЛЕННЯ

Циклова комісія юридичних дисциплін

КУРСОВА РОБОТА
з дисциплін
Кримінальний процес

на тему:

ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ І ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ
ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Виконав:

Студент групи Пб-11

Глушко Максим

Науковий керівник

К.ю.н. Денисовський М.Д.

Оцінка _____

Тернопіль, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ: ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА ТА ЗНАЧЕННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	5
РОЗДІЛ 2. КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА.....	10
2.1. Ізоляційні запобіжні заходи.....	12
2.2. Неізоляційні запобіжні заходи.....	16
РОЗДІЛ 3. ПІДСТАВИ ТА МЕТА ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	20
РОЗДІЛ 4. ЗАПРОВАДЖЕННЯ ДОСВІДУ ЗАРУБІЖНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	23
ВИСНОВКИ.....	26
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	28

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасна доктрина національного кримінального процесуального права базується на положеннях безумовного додержання обґрунтованості та законності під час прийняття рішень у кримінальному провадженні, у тому числі при застосуванні до підозрюваного тимчасових обмежень прав і свобод, а саме запобіжних заходів під час досудового розслідування.

На сьогоднішній день дана тема набуває особливої актуальності, адже перед нашою державою європейське та світове співтовариство ставить завдання приведення національного законодавства у сфері захисту прав і свобод людини згідно міжнародних правових стандартів. Нагадаймо, що у ст. 13 Загальної декларації прав людини (надалі – Декларація) прописано: «Кожна людина має право вільно пересуватися та обирати собі місце проживання в межах кожної країни» [1]. Окрім того, ст. 1 згаданої Декларації передбачає, що кожен з нас народжується вільним та рівним у власному достоїнстві та правах, а тому обрана мною тема набуває ще більшої актуальності.

Стан дослідження. Слід відмітити, що ряд науковців-процесуалістів вже неодноразово досліджували дану тематику, а тому застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування знаходимо у наукових доробках таких вітчизняних учених: Аленіна Ю. П., Грошевого Ю. М., Зеленецького В. С., Єнікеєва З. Д., Коваленка Є. Г., Ковриги З. Ф., Купчинської О. П., Малярєнка В. Т., Молдована А. В., Муравіна О. Б., Назарова В. В., Пастушенко С. В., Петрухіна І. Л., Пилипчук П. П., Попелюшка В. О., Рожкової В. В., Омельченко О. Є., Чистякова В. С. та багатьох інших.

Метою курсової роботи виступає аналіз законодавчих положень, наукових джерел та практики щодо поняття запобіжних заходів та підстав їх застосування під час досудового розслідування, з'ясування положень національного кримінального процесуального законодавства.

Відповідно до зазначеної мети, **завданнями** роботи будуть виступати:

- дослідження поняття запобіжних заходів, їх системи та з'ясування значення запобіжних заходів під час досудового розслідування;
- характеристика видів запобіжних заходів;
- аналіз ізоляційних та неізоляційних запобіжних заходів;
- дослідження мети та підстав застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування;
- вивчення впровадження зарубіжного досвіду щодо застосування запобіжних заходів в кримінальному провадженні.

Об'єктом дослідження виступають правовідносини, що складаються між суб'єктами кримінального провадження під час застосування запобіжних заходів при здійсненні досудового розслідування.

Предметом дослідження виступають власне запобіжні заходи (ізоляційні/неізоляційні) під час досудового розслідування кримінальних проваджень.

Методи дослідження. Нормативною базою курсового дослідження виступає Основний Закон держави – Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс України (надалі – КПК України), міжнародні правові акти та інші законодавчі й підзаконні нормативні акти.

Методологічною основою даної роботи виступають такі методи: загальнонаукові методи, логіко-юридичний метод, діалектичний метод наукового пізнання дійсності та порівняльний метод.

РОЗДІЛ 1. ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ: ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА ТА ЗНАЧЕННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Запобіжні заходи являються одним із видів дієвих заходів забезпечення кримінального провадження. Досі законотворець так й не закріпив/не сформулював їх поняття у чинному українському кримінальному процесуальному законодавстві. Попри те, оновлений КПК України містить словосполучення «запобіжні заходи», які в ньому зустрічаються досить часто.

Безліч наукових думок відносно дефініції «запобіжного заходу» панують з-поміж вчених-процесуалістів. Для прикладу, О.В. Авраменко й В.І. Благута та А.Я. Хитра під ними вбачають засоби державно/правового примусу, що регламентуються кримінальним/процесуальним законодавством та обираються компетентними на те державними органами/посадовими особами у передбаченому цим законом порядку щодо потерпілого/свідка, а особливо підозрюваної/обвинуваченої особи та других осіб, що безпосередньо можуть бути залучені до сфери кримінально/процесуальної діяльності, із метою запобігти/припинити їхні неправомірні дії, забезпечити знайдення/закріплення доказів/доказової бази й, у наслідку, досягнути результативності усього кримінального провадження [1, с. 6].

В науково/практичних коментарях зустрічаємо самі різні тлумачення з приводу досліджуваного поняття. В одному з них знаходимо, що «запобіжні заходи» виступають заходами процесуального примусу, що носять попереджувальний/превентивний характер. Особливістю даних заходів є те, що вони поєднуються із тимчасовим позбавленням/обмеженням свободи підозрюваної/обвинуваченої особи, котрі за наявності підстав та у законному порядку, застосовуються при здійсненні кримінального провадження судом/слідчим суддею, переслідуючи мету забезпечення їхньої процесуальної належної поведінки [2, с. 401].

Розглянемо детальніше особливості заходів забезпечення кримінального провадження, одним із видів яких виступають саме запобіжні заходи, про що чітко передбачено у ст. 131 КПК України [3].

Денисова Д.О. зазначає спільні ознаки запобіжних заходів у порівнянні з іншими заходами забезпечення кримінального провадження:

«1) Дані заходи закріплено у кримінальному процесуальному законі та детально регламентовано, а їх застосування допустимо лише у сфері кримінального судочинства.

2) Вони носять примусовий характер.

3) Обмеження прав як під час застосування запобіжних заходів, так і під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження має законний характер, тому їх обрання забезпечується системою процесуальних гарантій» [4, с. 203].

Переконані, що з-поміж заходів забезпечення кримінального провадження запобіжні заходи посідають особливе/важливе місце. Виділимо наступні індивідуальні їх характеристики:

1) застосовуються вони лише до деяких учасників кримінального провадження: до підозрюваного/обвинуваченого;

2) застосовуються вони при проведенні досудового розслідування лише на підставі рішення слідчого судді, а також судом при судовому провадженні;

3) обираються вони із метою досягнення кінцевої мети кримінального провадження.

Варто звернути увагу на те, що досліджувані нами заходи не мають на меті особу ні покарати, ні затаврувати на ній статус «злочинця», оскільки кримінальними покараннями вони не виступають. Завжди слід пам'ятати й про засаду презумпції невинуватості особи, яка передбачена ч. 1 ст. 62 Конституції України: «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» [5].

Наведемо вичерпний список тих запобіжних заходів, котрі на сьогоднішній день нормотворець закріпив у чинному КПК України:

- ✓ тримання під вартою;
- ✓ особисте зобов'язання;
- ✓ екстрадиційний арешт;
- ✓ застава;
- ✓ затримання особи;
- ✓ домашній арешт;
- ✓ особиста порука;
- ✓ тимчасовий арешт;
- ✓ переданням на піклування членам сім'ї/близьким родичам, опікунам під лікарським обов'язковим наглядом;
- ✓ переданням неповнолітнього під нагляд батьків, опікунів/піклувальників, адміністрації ДНЗ;
- ✓ поміщенням у приймальник/розподільник для дітей/неповнолітніх, котрі мають 11 років і до досягнення ними віку кримінальної відповідальності, котрі відповідно вчинили скоїли кримінальне правопорушення;
- ✓ в умовах, що не припускають її небезпечну поведінку, поміщенням особи до психіатричного закладу.

До загальних умов обрання певного запобіжного заходу належать:

1. Унесення слідчим/прокурором відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР).
2. Для обрання запобіжного заходу наявність фактичної підстави.
3. Відносно обрання запобіжного заходу дотримання процедури подання клопотання.
4. Власна присутність особи підозрюваного/обвинуваченого, до якого й обирається той/інший запобіжний захід.
5. Наявність однієї з обставин, що закріплена законотворцем в ст. 178 КПК України.

Порядок обрання/застосування запобіжного заходу включає наступні стадії/етапи:

- ✓ ст. 184 КПК України: складання клопотання відносно його застосування;

- ✓ ч. 5 ст. 40 КПК України: погодження клопотання слідчого з прокурором;

- ✓ ч. 2 ст. 184 КПК України: не пізніше, ніж за три години до початку розгляду клопотання, надання особі, стосовно якої планується застосовуватися конкретний запобіжний захід, копії клопотання, других матеріалів, що обґрунтовують його обрання;

- ✓ ч. 1 ст. 184 КПК України: подання клопотання до місцевого загального суду у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган, що здійснював досудове розслідування;

- ✓ проведення слідчим суддею підготовчих дій до судового розгляду стосовно клопотання;

- ✓ ст. 186 КПК України: розгляд самого клопотання;

- ✓ постановлення ухвали за результатами розгляду клопотання, яка повинна опиратися виключно на систему доказів, котрі підтверджують ризик настання обставин, зазначених у ч. 1 ст. 177 КПК України.

Наведемо для прикладу справу «Белівіцький проти Росії», в якій Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) зауважує, що свого рішення про тримання заявника під вартою районний суд не мотивував, бо воно було заздалегідь викладене на підготовленому бланку, котрий включав лише мотивувальну частину. Тому, аргументуючи не додержання принципу захисту від свавілля у розумінні п. 1 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» [6], ЄСПЛ визнав, що судовий орган порушив принцип законності.

Отож, ми дійшли висновку, що запобіжні заходи являються найсуворішими заходами процесуального примусу, котрі посягають на конституційні права людини/громадянина через їх обмеження, але при цьому

не порушують засаду презумпції невинуватості особи. Вони носять попереджувальний/превентивний характер і застосовуються до підозрюваного/обвинуваченого із метою успішного здійснення досудового провадження та судового розгляду кримінального правопорушення у тому числі, а також виконання ним процесуальних обов'язків, запобігаючи з його сторони можливим спробам неправомірної поведінки.

Запобіжні заходи застосовуються до підозрюваної/обвинуваченої особи за клопотанням слідчого, погодженим прокурором, судом/слідчим суддею задля забезпечення додержання ними в кримінальному провадженні належної поведінки.

РОЗДІЛ 2. КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА.

З-поміж вчених-процесуалістів є багато різних наукових думок з приводу класифікації запобіжних заходів. Зокрема, розглянемо класифікацію, яку пропонує Бутенко В., опираючись на чинний КПК України [7, с. 47]:

1) неізоляційні запобіжні заходи:

- передання неповнолітнього під нагляд;
- особиста порука;
- застава;
- особисте зобов'язання;

2) абсолютно/ізоляційні запобіжні заходи:

- поміщення у приймальник/розподільник для дітей;
- взяття під варту;
- затримання;

3) відносно/ізоляційні запобіжні заходи:

- домашній арешт.

Пропонують розмежовувати запобіжні заходи за наступними критеріями Трунова Л.К. та Трунов І.Л.:

1) по відношенню до кола осіб:

- заходи загальні;
- заходи спеціальні;

2) за характером обмеження людських прав:

- заходи, котрі пов'язуються із гарантією для третіх осіб;
- заходи, котрі пов'язуються із обмеженням майнових прав;
- заходи, котрі пов'язуються із обмеженням свободи пересування;
- заходи, котрі пов'язуються із позбавленням волі/свободи;

3) по відношенню до мети застосування:

- попереджувальні заходи;
- обмежувальні заходи;

4) щодо терміну/строку їх застосування:

- з обмеженим строком/терміном дії;
- без обмеження строку/терміну дії;

5) щодо порядку їх застосування:

- заходи, що застосовуються виключно за ухвалою/постановою судді;
- за постановою судді/прокурора/слідчого;
- за постановою слідчого за згодою прокурора, судді, прокурора;

6) щодо органів, котрі володіють правом їх застосовувати:

- застосовуються слідчим;
- застосовуються прокурором;
- застосовуються суддею [8, с. 52–60].

Гончар О. В. теж пропонує свою класифікацію:

1) запобіжні заходи, котрі обмежують право особи на свободу пересування повністю:

- домашній арешт;
- затримання;
- тримання під вартою;

2) запобіжні заходи, котрі обмежують право особи на свободу пересування частково:

- привід;
- інші запобіжні заходи [9, с. 92].

Виходячи із обмеження конституційних прав громадян, Смоков С. М. виокремлює наступні види запобіжних заходів:

1) заходи, котрі обмежують приватне/суспільне життя громадян:

- привід особи;
- відсторонення від посади;
- судовий виклик;
- виклик прокурором/слідчим;
- тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом;
- тимчасовий доступ до речей/документів;

2) заходи, котрі обмежують свободу пересування громадян:

- застава;
- домашній арешт;
- особисте зобов'язання;
- особиста порука;

3) заходи, котрі обмежують майнові права особи:

- тимчасове вилучення майна;
- арешт майна;
- накладення грошового стягнення;

4) заходи, котрі обмежують особисту свободу громадян:

- тримання під вартою;
- затримання [10].

2.1. Ізоляційні запобіжні заходи

Ізоляційні запобіжні заходи своєю назвою завдячують тому, що вони пов'язані з ізоляцією від суспільства підозрюваного/обвинуваченого. До них належать:

- затримання особи;
- домашній арешт;
- тримання під вартою.

Розглянемо їх детальніше.

Відповідно до ч. 2 ст. 176 КПК України «Тимчасовим запобіжним заходом є затримання особи, яке застосовується з підстав та в порядку, визначеному цим Кодексом» [3]. Аналіз норм чинного КПК України дає підстави вважати, що законотворець приховано виділяє наступні види затримання:

1) затримання на підставі ухвали слідчого судді/суду про дозвіл на затримання з метою приводу/статті 187–191 КПК України;

2) законне затримання/ст. 207 КПК України;

- 3) затримання уповноваженою службовою особою/ст. 208 КПК України;
- 4) затримання особи, котра за межами України вчинила кримінальне правопорушення/ст. 582 КПК України.

Особливу увагу варто звернути на те, що у складних умовах сьогодення, коли український народ переживає російське вторгнення, оминати увагою норми Закону України «Про боротьбу з тероризмом» не можна, відповідно до якого в районі проведення колишньої антитерористичної операції, а тепер по всій Україні, здійснюється превентивне затримання осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 3 доби/72 години [11].

Пропонує розглядати суть затримання особи у кримінальному провадженні в двох аспектах Лук'яненко Ю. В., а саме:

- 1) затримання особи як слідчу дію;
- 2) розмежування затримання особи на фактичне/процесуальне [12].

Найпоширенішим видом затримання виступає затримання уповноваженою службовою особою, що регламентується ст. 208 КПК України, відповідно до ч. 1 якої «Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках:

- 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;
- 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;
- 3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України;
- 4) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні

злочину, передбаченого статтями 255, 255-1, 255-2 Кримінального кодексу України» [3].

На нашу думку, метою застосування даного запобіжного заходу виступає:

- ✓ встановлення непричетності/причетності затриманого до скоєння кримінального правопорушення;
- ✓ у подальшому вирішення питання щодо застосування запобіжного заходу у вигляді «взяття під варту» за необхідності;
- ✓ запобігання здійсненню особою, що підозрюється у скоєнні злочинного діяння, дій, що перешкоджають виконанню завдань кримінального провадження, коли є достатні підстави побоюватися таких дій;
- ✓ сприяння невідкладному встановленню/закріпленню доказів так би мовити «по гарячих слідах».

Домашній арешт полягає у «несуворій» ізоляції від суспільства підозрюваного/обвинуваченого. Регулюється даний захід ст. 181 КПК України, частина перша якої зазначає: «Домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби» [3].

Давиденко С. В. переконує, що даний запобіжний захід застосовується виключно до особи, котра підозрюється/обвинувачується у скоєнні злочину, за котрий Кримінальний кодекс України (далі – КК України) [13] передбачає покарання у вигляді позбавлення волі. Отже, сфера застосування домашнього арешту пояснюється його властивою суворістю, а тому, наголошує науковець, «втручання представників компетентних органів державної влади власне таким способом в гарантовані Конституцією України та ратифікованими міжнародними договорами України права/свободи особи повинні бути пропорційними тяжкості скоєного нею кримінально караного протиправного діяння» [14, с. 63].

За місцем проживання підозрюваного/обвинуваченого національній поліції передається ухвала про обрання домашнього арешту для виконання.

Досліджуваний запобіжний захід характерний й для таких країн як Латвія, Італія, Литва, Франція та ін. [15, с. 2], Швеція, Німеччина, Казахстан, Білорусія, Росія та ін. [16, с. 318].

Негайно працівником поліції ставиться на облік підозрюваний/обвинувачений, до якого застосовується домашній арешт, про що повідомляється суддя/слідчий. Поліцейські вправі відвідувати житло підозрюваного/обвинуваченого, використовувати електронні засоби контролю, вимагати дати усні/письмові пояснення відносно питань, що пов'язуються із виконанням покладених на нього обов'язків.

Строк/термін тримання особи під домашнім арештом, як правило, не може перевищувати двох місяців, проте за клопотанням прокурора в межах строку/терміну досудового розслідування при необхідності він може бути продовжений, проте не більше як до шести місяців.

Відмітимо, що на противагу попереднім запобіжним заходам, тримання під вартою є найсуворішим та полягає в суттєвому обмеженні права особи на свободу/особисту недоторканість [17, с. 51]. Відповідно до ч. 1 ст. 183 КПК України «Тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим статтею 177 цього Кодексу, крім випадків, передбачених частиною п'ятою статті 176 цього Кодексу» [3].

Аналізуючи тримання під вартою, варто відмітити, що ще у 2014 році законодавець доповнив КПК України розділом IX-1 під назвою «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції», який тоді досить обмежено регламентував даний правовий режим, не відповідаючи фактично реаліям сьогодення. Зміни, внесені законотворцем в умовах воєнного стану до цього розділу впродовж березня-травня 2022 року, встановили певні особливості здійснення досудового розслідування/судового розгляду.

Згідно абз. 8 ч. 4 ст. 183 КПК України «Під час дії воєнного стану слідчий суддя, суд при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, враховуючи підстави та обставини, передбачені статтями 177 та 178 цього Кодексу, має право не визначити розмір застави у кримінальному провадженні щодо злочину, передбаченого статтями 109-114-1, 258-258-5, 260, 261, 437-442 Кримінального кодексу України» [3]. Ці зміни були внесені Законом України № 2198-IX від 14.04.2022 [18].

Нині п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України передбачає екстраординарну процедуру обрання зазначеного запобіжного заходу керівником відповідного органу прокуратури, тобто ініціює обрання даного запобіжного заходу прокурор/слідчий за погодженням із прокурором шляхом подання відповідного клопотання [19].

Відповідно до ст. 616 КПК України строк/термін застосування тримання під вартою становить 30 діб. «Дані нормативні приписи стосується випадків, коли тримання під вартою обирається:

а) щодо осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-115, 121, 127, 146, 146-1, 147, 152-156, 185, 186, 187, 189-191, 201, 255-255-2, 258-258-5, 260-263-1, 294, 348, 349, 365, 377-379, 402-444 КК України,

б) у виняткових випадках» [19].

Підозрюваний/обвинувачений, щодо котрого було скасовано тримання під вартою, невідкладно/негайно має, не пізніше доби/24 годин, з'явитися за місцем реєстрації до відповідного територіального центру комплектування та соціальної підтримки. Якщо у зазначений термін/строк він не явиться, прокурор подає клопотання про обрання назад тримання під вартою [3].

2.2. Неізоляційні запобіжні заходи

Неізоляційні запобіжні заходи є тими заходами, що не пов'язуються із ізоляцією особи. До них належать:

- застава;
- особиста порука;
- особисте зобов'язання.

Для них є властивим використання психічного впливу на особу підозрюваного/обвинуваченого, а тому в кримінальній літературі зустрічається їх поділ на:

- психолого/примусові;
- фізично/примусові.

Коротко їх проаналізуємо.

Одразу ж відзначимо, що в умовах воєнного стану дані запобіжні заходи обираються за рішенням слідчого судді. Така позиція нормодавця видається трохи не зрозумілою, оскільки, надаючи право обирати винятковий запобіжний захід прокуророві, можливість застосувати менш суворі заходи нормотворець залишив за слідчим суддею.

Відповідно до ч. 1 ст. 182 КПК України застава «полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у доход держави в разі невиконання цих обов'язків. Можливість застосування застави щодо особи, стосовно якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, може бути визначена в ухвалі слідчого судді, суду» [3].

Вона може вноситися як заставодавцем, як й самим підозрюваним/обвинуваченим. Предметом застави можуть виступати виключно кошти у гривнях/грошовій одиниці України. Дрозд В. Ю. зазначає, що не можуть виступати предметом застави нерухомість/майно чи другі матеріальні цінності, а також кошти, на які накладено арешт, або як речові докази приєднані до матеріалів кримінального провадження [20, с. 74].

Відповідно до ч. 1 ст. 180 КПК України особиста порука «полягає у наданні особами, яких слідчий суддя, суд вважає такими, що заслуговують на

довіру, письмового зобов'язання про те, що вони поручаються за виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків відповідно до статті 194 цього Кодексу і зобов'язуються за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу» [3].

Суд/слідчий суддя визначає/призначає кількість поручителів. Якщо особа, яка бажає виступити поручителем користується слідчого судді/суду особливою довірою, то може бути призначений один поручитель. Обов'язково такій особі/поручителю слідчий суддя/суд роз'яснює у скоєнні якого злочину/кримінального правопорушення підозрюється/обвинувачується особа, що їй за це грозить, обов'язки поручителя, наслідки їх невиконання, право відмовитися від прийнятих на себе зобов'язань.

Підкреслюючи складність обрання особистої поруки, науковці Тищенко О. І. та Шило О. І. з цього приводу, виокремлюють наступні її обов'язкові умови:

- ✓ повинні заслужити особливу довіру суду/слідчого судді поручитель/поручителі;
- ✓ суд/слідчий суддя мають бути впевненими в тому, що на поведінку підозрюваного/обвинуваченого дійсно можуть позитивно повпливати поручитель/поручителі, забезпечивши його на першу вимогу доставлення до органу досудового розслідування/суду;
- ✓ поручитель/поручителі дають згоду взяти участь у кримінальному провадженні;
- ✓ особа поручителя/поручителів повинна бути погоджена з підозрюваним/обвинуваченим [21, с. 251].

Слушною є думка Давиденка С. В., що «ухвала слідчого судді/суду про застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки, відповідно до положень чинного КПК, оскарженню в апеляційному порядку не підлягає» [22, с. 207].

Контроль за виконанням зобов'язання щодо особистої поруки здійснює слідчий/прокурор.

Особисте зобов'язання регулюється ст. 179 КПК України, відповідно до якої воно полягає у покладенні на підозрюваного/обвинуваченого зобов'язання виконувати покладені на нього слідчим суддею/судом обов'язки, якому ці обов'язки повідомляються під розпис та роз'яснюється, що «в разі їх невиконання до нього може бути застосований більш жорсткий запобіжний захід і на нього може бути накладено грошове стягнення в розмірі від 0,25 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб до 2 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб» [3]. Даний запобіжний захід на відміну від усіх інших вважається найбільш м'яким.

РОЗДІЛ 3. ПІДСТАВИ ТА МЕТА ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Ч. 1 ст. 177 КПК України чітко передбачає мету застосування запобіжних заходів: «Метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам:

- 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду;
- 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;
- 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;
- 4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;
- 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується» [3].

Фаринник В. І. переконує, що метою застосування запобіжних заходів виступає досягнення дієвості кримінального провадження, під котрою вчений вбачає виконання завдань кримінального судочинства загалом, що визначені ст. 2 КПК України [23, с. 137], зокрема: «захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» [3].

Фаринник В. І. стверджує, що використання запобіжних заходів наділений подвійною метою:

1. Превентивною/попереджувальною, що полягає у запобіганні спробам:

- ✓ переховуватися від органів досудового розслідування/суду;
- ✓ знищення/приховування/спотворення всякого документу/речі, що відіграють суттєве значення для виявлення усіх обставин кримінального правопорушення/злочину;
- ✓ незаконний вплив у даному кримінальному провадженні на свідка/потерпілого, підозрюваного/обвинуваченого, спеціаліста/експерта;
- ✓ перешкоджання кримінальному провадженню іншим чином;
- ✓ вчинення іншого кримінального правопорушення/злочину чи продовження його, у якому він підозрюється/обвинувачується.

2. Забезпечувальну, котра покладає на підозрюваного/обвинуваченого процесуальні обов'язки, котрі на нього поклав законодавець:

- ✓ прибуття за викликом до суду/слідчого судді/прокурора/слідчого, а за неможливості в призначений термін прибути за викликом – завчасно вказаних посадових осіб повідомити про це;
- ✓ підкорятися законним вимогам/розпорядженням суду/слідчого судді, прокурора/слідчого.
- ✓ виконувати обов'язки, покладені на нього рішенням про застосування запобіжних заходів [23, с. 137–138].

Відповідно до ч. 2 ст. 177 КПК України підставою застосування запобіжного заходу виступає «наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені частиною першою цієї статті. Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених цим Кодексом» [3].

Автори науково-практичного коментаря КПК України вказують на те, що «ступінь доведеності підозри на цьому етапі провадження не є обставиною, що впливає на обрання запобіжного заходу, оскільки встановлення того, вчинила

чи не вчинила особа кримінальне правопорушення, є завданням подальшого провадження, сприяти якому й покликаний запобіжний захід, що обирається» [24].

Отож, у зв'язку із введенням воєнного стану на всій території України, оновлений КПК України щодо застосування цілого спектру запобіжних заходів до особи підозрюваного/обвинуваченого, має на меті забезпечити дієвість кримінального провадження. Важливу роль тут відіграє таки введення воєнного стану від 24 лютого минулого/2022 року, а також урахування міжнародного досвіду, котрий органи досудового розслідування/суди повинні переймати у кожному окремому випадку, призначаючи той/інший запобіжний захід.

РОЗДІЛ 4. ВПРОВАДЖЕННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Важливу роль для національного законодавства стосовно застосування запобіжних заходів в кримінальному провадженні відіграє міжнародний досвід. Вбачаємо за доцільне розглянути досвід європейських країн, оскільки досвід країн СНД дуже однотипний.

Приміром, кримінальне законодавство Угорщини базується на подвійній системі санкцій: Цивільним кодексом передбачаються запобіжні заходи та передбачені штрафи. Поліція вправі на досудовому слідстві тримати під вартою підозрюваного впродовж трьох діб/72 годин, допоки проводиться слідство [25, с. 56].

До заходів, що обмежують волю належать у Австрійському кримінально/процесуальному праві належать:

- тимчасове затримання;
- арешт/попереднє тримання під вартою.

Коли за допомогою інших більш м'яких заходів не може бути досягнута мета арешту, тоді застосовуються дані заходи. У Австрії існує інститут перевірки судом обґрунтованості тримання обвинуваченого під вартою, що породжує змогу перевірити обґрунтованість арешту та захистити інтереси обвинуваченого від незаконного тримання під вартою.

Основні/додаткові запобіжні заходи відомі й Болгарії, проте, до тих, що обмежують волю підозрюваного/обвинуваченого належать взяття під варту/домашній арешт, який полягає в забороні підозрюваному/обвинуваченому покидати власне житло без дозволу відповідного органу. Що ж до малолітніх/неповнолітніх, то до них застосовуються види запобіжних заходів, що пов'язуються із обмеженням волі:

- попереднє ув'язнення;
- поміщення у визначену судом школу/інтернат.

У Бельгії передбачені ті ж правила, що діють в системі загального права передбачені. Тут в застосуванні слідчим суддею запобіжних заходів немає нічого особливого. Якщо із запитом до слідчого судді звернувся прокурор, то перший стає керівником усього розслідування.

У Федеративній Республіці Німеччини немає системи запобіжних заходів попри велику кількість засобів спеціального примусу. Тут взяття під варту застосовується виключно до обвинуваченого та являється виключною компетенцією дільничного судді/колегії суду.

За німецьким кримінально/процесуальним законодавством суддя володіє виключними важливими повноваженнями при застосуванні під час попереднього розслідування примусових заходів, котрі обмежують волю особи. Так, тоді як прокурор може лише клопотати про нього перед судом, обвинувачений може бути взятий під варту тільки за наказом судді про арешт [25, с. 56]. Арешт призначається терміном до 6 місяців, в окремих випадках – до одного року.

В особливе провадження у Німеччині виділені справи про злочини/кримінальні правопорушення неповнолітніх злочинців, якими займаються особливі відділення дільничих/земельних судів. Неповнолітні правопорушники/злочинці поділяються на дві групи за віком:

- від 14 – 18 років;
- від 18 – 21 року.

У Німеччині вимагається, щоб судді мали досвід у спілкуванні з дітьми/підлітками. Виключно про заходи виховного характеру суддя може приймати рішення одноособово, якщо суд діє з участю двох засідателів, то одним із них повинна бути жінка [26, с. 49].

Широким колом повноважень стосовно застосування різних дій примусового характеру наділена поліція Сполучених Штатів Америки, на яку покладається обов'язок розкриття кримінальних правопорушень/злочинів, що проводяться нею за попередньою/подальшою санкцією суду.

Цікавим виступає використання застави у Америці, яке засвідчує, що вона виступає «одним із гуманних та ефективних запобіжних заходів при провадженні в кримінальних справах і розглядається з позиції гарантії прав людини, з урахуванням норм міжнародного гуманітарного права» [27, с. 99].

У Данії застосування найважливіших запобіжних заходів тягне за собою обмеження волі особи, щодо якої вони застосовуються, оскільки досить часто підозрювані/злочинці в перешкоджанні здійсненню правосуддя бачать власний інтерес. Отже, запобіжні заходи в Данії покликані забезпечити явку підозрюваного/обвинуваченого до суду та сприяти збереженню доказового матеріалу і, таки виконати призначене покарання.

Ільченко О. В., слушно відмічає, що Європейська конвенція з прав людини «у своїх нормах радить країнам-членам накласти заборону тримати неповнолітніх під вартою, окрім особливих ситуацій здійснення найбільш серйозних кримінальних правопорушень. У цих варіантах необхідно обмежувати тривалість тримання під вартою для неповнолітніх і тримати їх окремо від дорослих» [27, с. 58].

Таким чином, розглядаючи запобіжні заходи як процесуальний інститут через призму міжнародного досвіду деяких країн (Угорщина, Австрія, Німеччина, Америка, Данія), ми дійшли висновку, що вони у цих країнах на досить таки на тривалий період обмежують права/свободи особи, до речі, ще не визнаної винної судом у вчиненні того/іншого злочину. Тут з метою імплементації в національне кримінальне процесуальне законодавство позитивних моментів із зарубіжного досвіду, важливо брати до уваги практику ЄСПЛ та позитивний вплив європейського досвіду.

ВИСНОВКИ

Таким чином, дослідивши тему «Запобіжні заходи і їх застосування під час досудового розслідування» ми дійшли висновків.

Запобіжні заходи являються одним із видів дієвих заходів забезпечення кримінального провадження. Досі законотворець так й не закріпив/не сформулював їх поняття у чинному українському кримінальному процесуальному законодавстві. Попри те, оновлений КПК України містить словосполучення «запобіжні заходи», які в ньому зустрічаються досить часто.

Запобіжні заходи являються найсуворішими заходами процесуального примусу, котрі посягають на конституційні права людини/громадянина через їх обмеження, але при цьому не порушують засаду презумпції невинуватості особи. Вони носять попереджувальний/превентивний характер і застосовуються до підозрюваного/обвинуваченого із метою успішного здійснення досудового провадження та судового розгляду кримінального правопорушення у тому числі, а також виконання ним процесуальних обов'язків, запобігаючи з його сторони можливим спробам неправомірної поведінки.

Ізоляційні запобіжні заходи своєю назвою завдячують тому, що вони пов'язані з ізоляцією від суспільства підозрюваного/обвинуваченого. Неізоляційні запобіжні заходи є тими заходами, що не пов'язуються із ізоляцією особи.

Запобіжні заходи застосовуються до підозрюваної/обвинуваченої особи за клопотанням слідчого, погодженим прокурором, судом/слідчим суддею задля забезпечення додержання ними в кримінальному провадженні належної поведінки.

У зв'язку із введенням воєнного стану на всій території України, оновлений КПК України щодо застосування цілого спектру запобіжних заходів до особи підозрюваного/обвинуваченого, має на меті забезпечити дієвість кримінального провадження. Важливу роль тут відіграє таки введення воєнного стану від 24 лютого минулого/2022 року, а також урахування міжнародного

досвіду, котрий органи досудового розслідування/суди повинні переймати у кожному окремому випадку, призначаючи той/інший запобіжний захід.

Розглядаючи запобіжні заходи як процесуальний інститут через призму міжнародного досвіду деяких країн (Угорщина, Австрія, Німеччина, Америка, Данія), ми дійшли висновку, що вони у цих країнах на досить таки на тривалий період обмежують права/свободи особи, до речі, ще не визнаної винної судом у вчиненні того/іншого злочину. Тут з метою імплементації в національне кримінальне процесуальне законодавство позитивних моментів із зарубіжного досвіду, важливо брати до уваги практику ЄСПЛ та позитивний вплив європейського досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О.В., Благута Р.І., Хитра А.Я. Заходи забезпечення кримінального провадження: навчальний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2014.192 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 22.03.2023).
4. Денисова Д. О. Система запобіжних заходів і порядок їх застосування у кримінальному провадженні. *Науковий журнал «ЛОГОΣ. Мистецтво наукової думки»*. Червень, 2019. № 4. С. 203–207. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2617-7064/article/view/248/230> (дата звернення: 22.03.2023).
5. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 22.03.2023).
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 22.03.2023).
7. Бутенко В. Наукові підходи до визначення видів запобіжних заходів. С. 45–50. URL: https://openarchive.nure.ua/bitstream/document/13170/1/Ryha_9.pdf (дата звернення: 02.04.2023).
8. Трунов И. Л., Трунова Л. К. Меры пресечения в уголовном процессе. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс». 2003. 356 с.

9. Гончар О. В. Застосування запобіжних заходів, які частково обмежують конституційне право особи на свободу пересування у кримінальному процесі України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 90–96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2013_2_18 (дата звернення: 02.04.2023).
10. Смоков С. М. Види обмежень конституційних прав громадян у новому кримінальному процесуальному кодексі України. URL: <http://archive.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2012-2/12ccmpku.pdf> (дата звернення: 02.04.2023).
11. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, № 25, ст. 180. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (дата звернення: 02.04.2023).
12. Лук'яненко Ю. В. Щодо сутності затримання особи за Кримінальним процесуальним законодавством України. *Молодий вчений*. № 6 (21). Частина 2. Червень, 2015 р. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/1575/schodo_sutnosti_zatrimannya_osobi_za_kri.pdf?sequence=2&isAllowed=y (дата звернення: 02.04.2023).
13. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 02.04.2023).
14. Давиденко С. В. Домашній арешт як ізоляційний запобіжний захід: порівняльно-правове дослідження. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. С. 62–70. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/13879/Davydenko%20S.%20OV.%20House%20arrest%20as%20an%20isolation%20measure%20a%20comparative%20legal%20study.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 02.04.2023).

15. Домашній арешт як запобіжний захід. Застосування електронних засобів контролю (досвід зарубіжних країн). *Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України.* URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29141.pdf> (дата звернення: 02.04.2023).
16. Крайнюк В. Г. Домашній арешт як запобіжний захід у кримінальному провадженні. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія Юридичні науки.* 2013. Том 26 (65). № 2-1 (Ч. 2). С. 317–324. URL: http://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2013/2-1-2_2013/47.pdf (дата звернення: 02.04.2023).
17. Шаренко С. Л., Шило О. Г. Запобіжний захід у вигляді тримання під вартою: проблеми правового регулювання і правозастосування. *Вісник кримінального судочинства.* 2016. № 1. URL: http://vkslaw.univ.kiev.ua/images/verstka/1_2016_Sharenko_Shilo.pdf (дата звернення: 02.04.2023).
18. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки : Закон України від 14 квітня 2022 року № 2198-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#Text> (дата звернення: 02.04.2023).
19. Фоміна Т., Рогальська В. Запобіжні заходи в умовах воєнного стану: що змінилось. *Закон і Бізнес.* 19.05.2022. URL: <https://zib.com.ua/ua/151472.html> (дата звернення: 02.04.2023).
20. Дрозд В. Ю. Проблемні аспекти застосування застави як одного з видів запобіжних заходів, не пов'язаних з обмеженням волі особи. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.* 2016. № 1. С. 72–80.

- 21.Кримінальний процес : підручник / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; за заг. ред. О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків : Право, 2018. 584 с.
- 22.Давиденко С. В. Особиста порука як запобіжний захід: порівняльно-правовий аспект. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. Том 30 (69) № 4. С. 204–208. URL: http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/4_2019/35.pdf (дата звернення: 19.05.2023).
- 23.Фаринник В. І. Заходи забезпечення кримінального провадження у новому кримінальному процесуальному законодавстві: сутність та класифікація. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. URL: http://vkslaw.univ.kiev.ua/images/verstka/1_2015_Farinnik.pdf (дата звернення: 19.05.2023).
- 24.Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ: Юстініан, 2012. 1224 с.
- 25.Ільченко О. В., Канівець А. М. Впровадження міжнародного досвіду щодо застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні. *Правові горизонти / Legal horizons*. Суми. 2018. Випуск 11 (24). С. 54–59. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/70861/3/Ilchenko_%d0%86mplementation_of_the_international_experience.pdf (дата звернення: 29.05.2023).
- 26.Молдован А. В. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США: Навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2010.
- 27.Ільченко О. В. Міжнародний досвід застосування запобіжних заходів щодо неповнолітніх. *Правові горизонти / Legal horizons*. Суми. 2018. Випуск 8 (21). С. 95–100. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/67822/1/Ilchenko_Nepovnolitni_8%2821%29_2018.pdf